

GRØNLÆNDERE I TRE TUSINDE ÅR

Af magister *Jørgen Meldgaard*

I

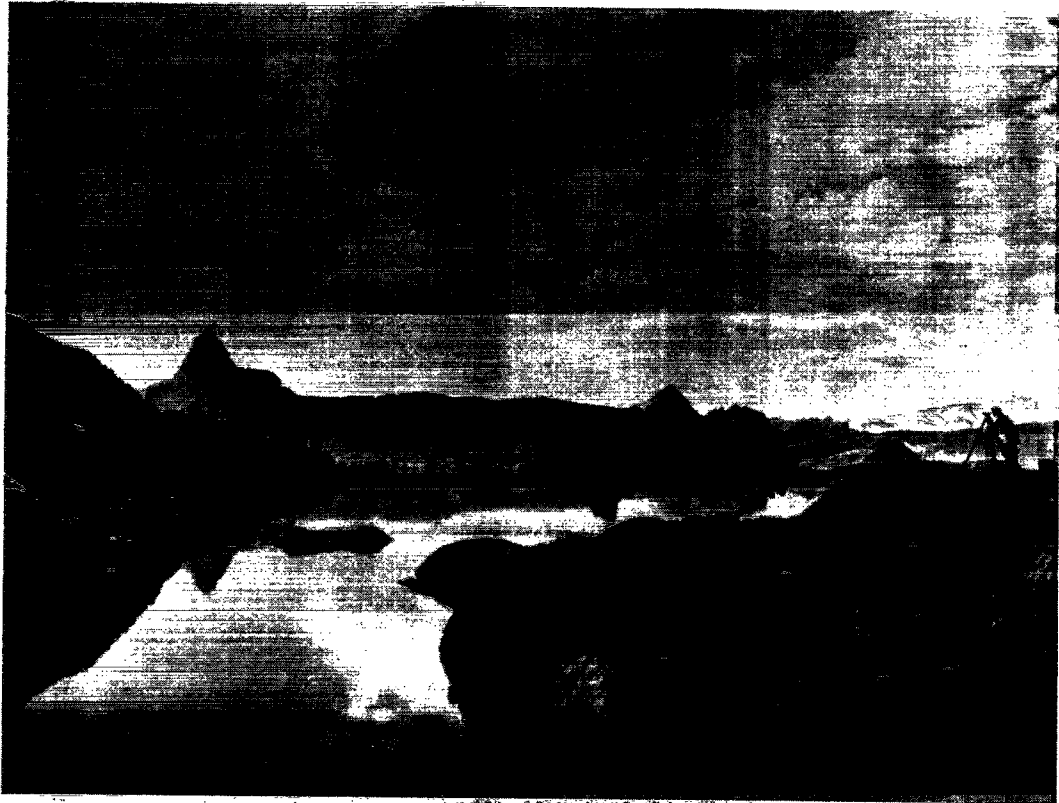
Eskimoernes forhistorie er som en slæderejse i den arktiske vinternat, en lang rejse mod solen, før lyset breder sig over landet og bopladserne. Det er en rejse med uvist udgangspunkt; fra lejre, der blev brudt op i mørke, og hvis beliggenhed vi kun kan ane fra retningen af slædesporene, da de første gang skimtes i den svage dæmring. På færdens videre frem ser og opfatter vi blot hovedlinierne i landskabet. Det er de markante næs og fjeldtinder mod den lysere horisont, der er vore landmærker; og der er langt imellem dem - som der er langt mellem de strejfflys, der røber betydningen af de få og spredte stenredskaber, som danner optakten til eskimokulturen.

Men rejsen går mod lyset, og snart passerer vi bopladser, hvor vi ser redskaber og jagtvåben og aner omridset af menneskeskikkelser. Skikkene og skikkelserne skifter fra boplads til boplads, dog fornemmer vi stadig slægtskabet.

På et sidespor mod syd fejrer pludselig de første solstrejf over landet, for første gang ser vi livet udfolde sig; nordboerne skrev det ned. Men eskimoen selv udtaler sig ikke endnu, og videre en tid lang går sporene i tusmørket, før solen for alvor viser sig. I begyndelsen lyser den pletvis, rammer først de isfri kyster mod syd, og sidst og sent røber den renjægerne på tundraen og fangerne yderst ved polhavet. Nu taler eskimoen, og omsider får vi hans eget syn på den arktiske tilværelse. Det skrev etnograferne ned.

I dag ved vi, at rejsen har været lang. Måleapparatet i Kulstof-14 Laboratoriet har tikket sig 3-4000 år tilbage, når det har fået de ældste spor fra Grønland og Canada at tygge på. Og de redskaber og jagtvåben, vi på dette tidlige tidspunkt skimtede omridsene af, fortæller arkæologen, at de, der havde dem i hånden, levede som eskimoer. Eskimokulturens forhistorie er blevet længere, end nogen havde tænkt sig for blot få år siden.

To af Nationalmuseets undersøgelser vil i denne og en følgende artikel blive draget frem som eksempler på arkæologens arbejde. To trin mod erkendelsen af

Grundstøtte isfjælde i munden af Jakobshavn Isfjord, set fra den gamle boplads Sermermiut.

eskimoernes lange vej til Hans Egede, til flyvebaser og til en tid, da Nordpolen endog set fra Tommerup er ved at blive jordens navle. Det ene er hentet fra Vestgrønland, det andet fra arktisk Canada; tilsammen giver de et kapitel af grønlændernes ældste historie: den palæo-eskimoiske tid.

Eskimo-arkæologiens arbejdsmark blev åbnet på Knud Rasmussens 5. Thuleekspedition til arktisk Canada i 1921-25. Kaj Birket-Smith påviste som etnograf en række forhold, der viste hen til en fortid, som kunne lagdeles i tre trin; proto-, palæo- og neo-eskimoer, der tidsmæssigt lå forud for de nulevende eskimoers kultur i disse egne. Arkæologen var Therkel Mathiassen. Han sporede eskimoernes historie 7-800 år tilbage ved at fremdrage det neo-eskimoiske kulturtrin, en udpræget hvalfangstkultur kaldet Thule-kulturen, som havde sat sine spor bl. a. i form af solide jordsten vinterhuse på bopladser overalt langs kysterne. Oprindelsen til denne Thule-kultur blev senere sporet vestpå i Alaska, og den dukkede frem langs Grønlands kyster, da arkæologens spade kom i sving der også.

Dalstrøget med det frodige græstæppe, der gemte sporene af Sermermiuts eskimoiske bebyggelser tilbage gennem tiderne. Pilen viser udgravningen i 1953.

Men jævnsides med fundene fra Thule-kulturen viste der sig efterhånden antydninger af en endnu ældre kultur i arktisk Canada og Grønland. Sporene var få og spredte. Men dog nok til at vise et fangst-folk, som med en meget afvigende kultur havde været udbredt fra Newfoundland i syd til Peary Land i nord, og fra den centrale del af arktisk Canada til Syd- og Østgrønland. Eftet det første fundest ed ved Cape Dorset på Baffin Island blev den benævnt Dorset-kulturen.

Endelig i 1952 begyndte man at ane konturerne af en endnu tidligere befolkning i Vestgrønland. Stensager fra udstedet Sarqaq, stedet på „solsiden“, gav da navn til Sarqaq-kulturen.

På Nordgrønlands vestkyst skyder Jakobshavn Isfjord sine imponerende ismasser i en stor vifte ud over Disko Bugten. Nær munden holder en lille lavvandet vig de største af bjergene fra bræ-isen på tilpas afstand af strandbredden foran en græsklædt dal, som skærer sig et stykke vej op i landet. Dette er Sermer-

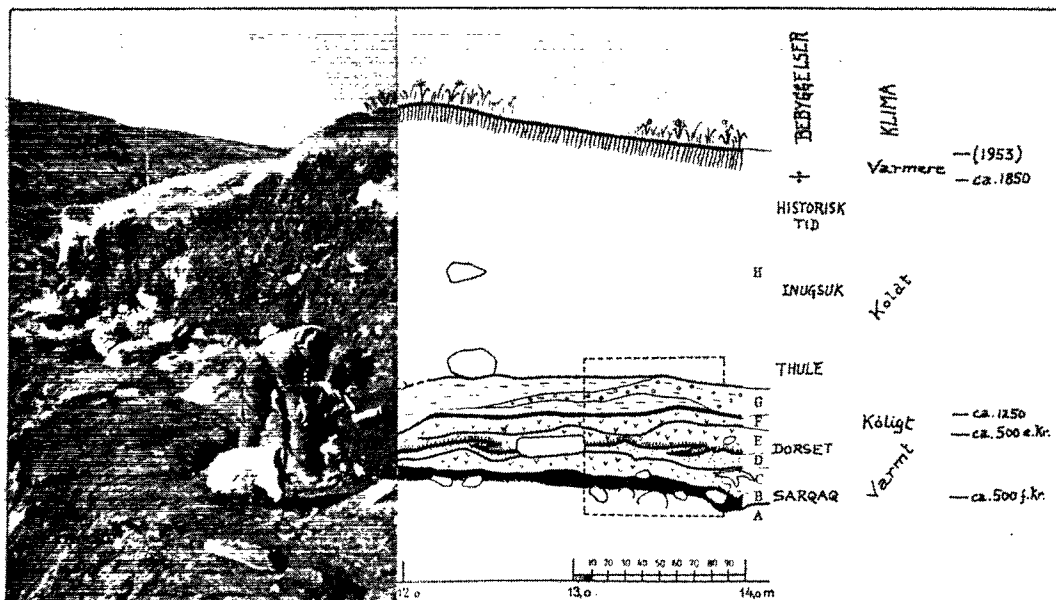
miut, „bræfolkets boplads“. Stedet er nu forladt, de sidste beboere drog bort i begyndelsen af forrige århundrede, og det grønne tæppe har bredt sig over ruiner og møddinger.

Sermermiut er en af Grønlands kendteste gamle ruinpladser, og antagelig den største. Da Poul Egede for godt 200 år siden for første gang besøgte bopladsen, beskrev han den som „en hel bondeby“ med flere rækker huse. Beboerne selv var klar over, at det var et sted af betydning: „Så du nogensinde så mange mennesker samlet på eet sted?“ spurgte de ham. Siden har oldsagssamlere haft en frugtbar arbejdsmark her, og store indsamlinger er havnet i Nationalmuseet; navnlig oldsager af sten kom i slutningen af forrige århundrede i stort tal til museet.

Med den øgede interesse for de ældste eskimokulturer, som Dorset og Sarqaq, kom Sermermiut igen i søgelyset, og i 1953 foretog Nationalmuseets grønlandsundersøgelse en systematisk udgravning på bopladsen. Målet var at søge klarlagt Dorset-kulturens tidsmæssige stilling i forhold til den bekendte Thulekultur, som danner grundlaget for de nuværende grønlænderes kultur. Desuden havde vi et håb om, at også Sarqaq-kulturens stenredskaber, der synes at have mange træk fælles med oldsagsformer fundne så langt borte som i Alaska og det nordlige Sibirien, ville dukke op under en udgravning ved Sermermiut og røbe mere om deres alder og herkomst.

Havet havde taget en god bid af den gamle boplads ved Sermermiut i det sidste århundrede. Det grønne tæppe, moder natur havde lagt hen over sporene af ruiner og møddingslag, stod flosset i kanten ud mod bugten, og ved udgravningens begyndelse gabte en høj, sort, eroderet skrænt os i møde. Med spader og graveskeer blev denne skrænt glattet af, og vi fortsatte med at grave dybere, indtil den oprindelige, grusede jordoverflade viste sig, i tidens løb dækket af mere end 2 meter tykke aflejringer.

Et nærmere studium af denne afskrabede væg gav os mulighed for at opmåle en profil, hvis vekslende lag åbenbarede de hidtil ældste kapitler i vestgrønlændernes historie. Dybest begravet var det ældste. Over selve grusbunden tegnede der sig i profilen en tynd, muldlignende stribe, hvis indhold af spredte stenredskaber kunne bestemmes som tilhørende den kultur, vi i forvejen kun svagt anede konturerne af: Sarqaq-kulturen. Over dette såkaldte kulturlag hvilede et fundløst tørvelag og en sandstribe. Overfladen af denne sandstribe gav arkæologerne den næste behagelige overraskelse, her lå sporene af bosættelse nr. 2, og de mange fint forarbejdede flint- og kalcedonredskaber røbede straks afstamningen: på dette niveau slog Dorset-kulturens folk sig ned. Atter bredte tørvelag uden menneskespor sig over Sermermiut. Først tæt ved een meter over undergrunden skar en sammenpresset horisont af græs og strå gennem profilen, og nye redskaber duk-

Tværsnit gennem aflejringerne ved Sermermiut.
 Oldsagerne fra Sarqaq-, Dorset- og Thulekulturerne findes i henholdsvis lag B, E og H.

kede op sammen med talrige knogler, bl. a. af hval. På dette tidspunkt ankommer hvalfangerne, de første af Thule-kulturens eskimoer bygger sig solide vinterhuse på Sermermiut; men mere end en meters møddingsaflejring ovenover beretter om de følgende 5-600 års tilværelse, inden det sidste græstæppe, som vi spadserer rundt på, satte segl for det sidste kapitel af Sermermiuts historie.

Denne lagdeling gav dog mere end blot rækkefølgen af bebyggelsesperioderne i Vestgrønland. At få en sikker kronologi var af stor betydning, men af væsentlig interesse var også det, der lå imellem kulturene: de mange tørvelag af forskellig beskaffenhed og med varierende indhold af plantedele, sand o. s. v. I disse naturens aflejringer afspejledes skiftende omgivelser og klima, mens århundrederne gik hen over Sermermiut. I korthed opsummeret antyder Sermermiut-profilen, suppleret med et par tilsvarende tværsnit gennem andre møddinger, følgende baggrund for de vekslende eskimo-kulturer:

Oprindeligt henlå Sermermiut-dalen som en række nøgne grusterrasser, betingelserne for vegetation var ikke tilstede. Her opslog de første beboere, Sarqaq-folket, deres lejr. Klimaet var tørt, men åbenbart varmt; pilekrat og græsarter bredte sig, og pilene voksede sig tykkere end i dag. Men en klimaændring præget af mere fugtighed begyndte at sætte sine spor, et skifte, der muligvis falder sammen med jern-

alderens begyndelse i Danmark omkring 500 år før vor tidsregning. Hvor længe Sarqaq-folket jagede deres fangst dyr ved Disko Bugten ved vi ikke, måske et par århundreder, måske kortere.

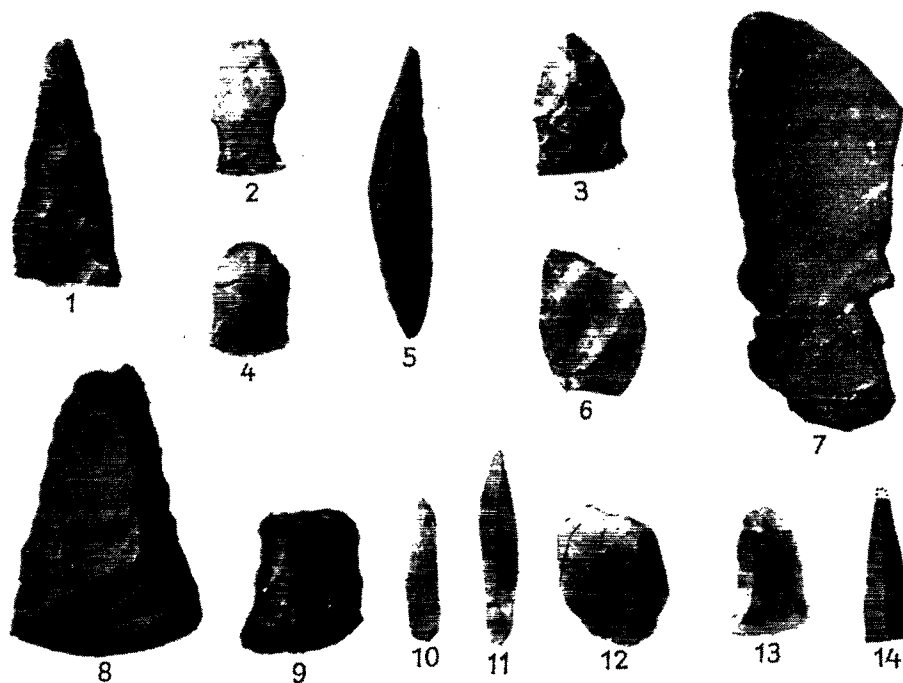
Den øgede fugtighed fik tørven til at brede sig over bopladsen. Stenredskaberne blev godt bevaret for eftertiden, men alle genstande af organisk materiale smuldrede hen. Frostene var ikke hård og langvarig nok til at nedfryse sager som træ og knogler. Mens varmeperioden fortsætter, sker der århundreder senere et omslag til mere tørre forhold. Da viser Dorset-folkene sig. Overalt langs kysterne, hvor lejr muligheder var tilstede, findes deres efterladenskaber. Antagelig var deres erhverv begunstiget af et kontinentalt klima med varme, tørre somre, hvor jagten i indlandet på rensdyr lønnede sig, og fra vinterisen kunne sæl og hvalros sikkert jages med godt udbytte. Fra Dorset-kulturen er organiske sager som f. eks. knogler kun delvis bevaret. Men det faktum, at dog nogle er bevaret, synes at vise, at et nyt fænomen begynder at optræde, permafrosten. Tilstedeværelsen af en til stadighed frossen jordbund, som vi træffer den i disse egne i dag, bekræftes af forskydningerne i aflejringerne i Sermermiut-profilen på et tidspunkt, efter at de sidste Dorset-folk forsvandt fra bopladsen, et jordflydningsfænomen, der navnlig forekommer i arktiske egne med permafrost.

Denne skiften til et køligere klima efter Dorset-folkets tid kan antagelig jævnføres med en klimaændring i Skandinavien, som fandt sted o. 500 efter vor tidsregning. Vejret synes at have været køligere og fugtigere i Disko Bugten i de følgende århundreder, tilsyneladende indtil kort før de sidste og endelige beboere slog sig ned på Sermermiut. Grønt græs på en relativ tør slette var det indbydende syn, Thule-kulturens hvalfangere fik af stedet. Koldere var det blevet, selv sager som skind og fjer er velbevaret, men åbenbart også mindre fugtigt; vi er nået op til middelalderens klimaforværring - som dog næppe betød en reel „forværring“ af erhvervsvilkårene for eskimoerne. Nordboerne i deres bondebygder i Sydgrønland gik ind i vanskelige tider på grund af dette skifte, der utvivlsomt medvirkede til deres endelige udslættelse. Eskimoerne forstod at tilpasse sig, skabte nye og fremragende fangstmetoder.

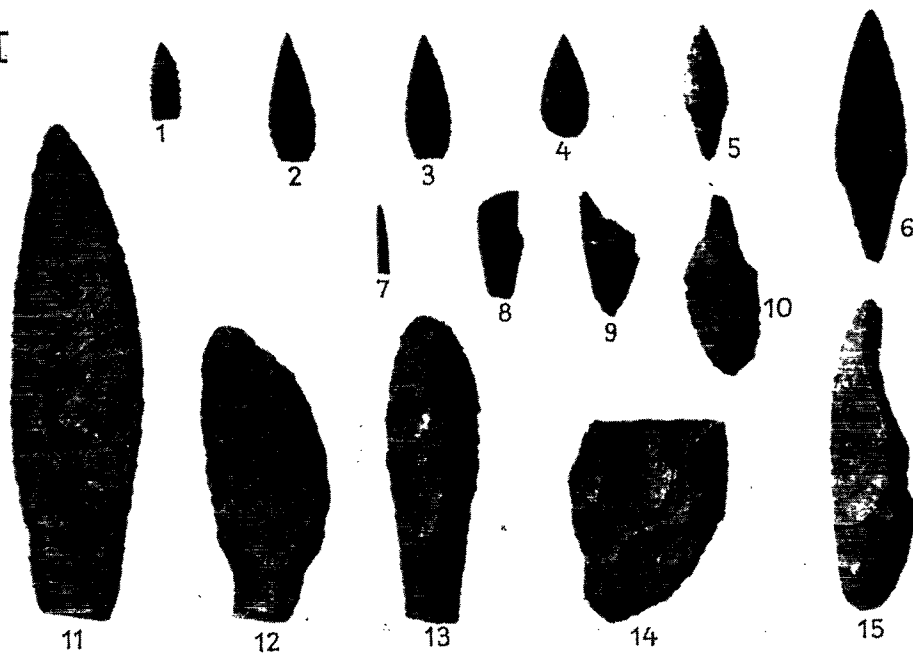
Eskimoerne ved selve Sermermiut fik dog for meget af isen. På et langt senere tidspunkt, nemlig i begyndelsen af det 19. århundrede, skød bræranden så langt ud i fjorden som ingensinde før i Sermermiuts bebyggelseshistorie, og så mange isfjelde blokerede bugten ved bopladsen, at beboerne måtte forlade den. Nu i den meget omtalte „klimaforbedrings“ tid kan man igen begynde at smutte i kajakken

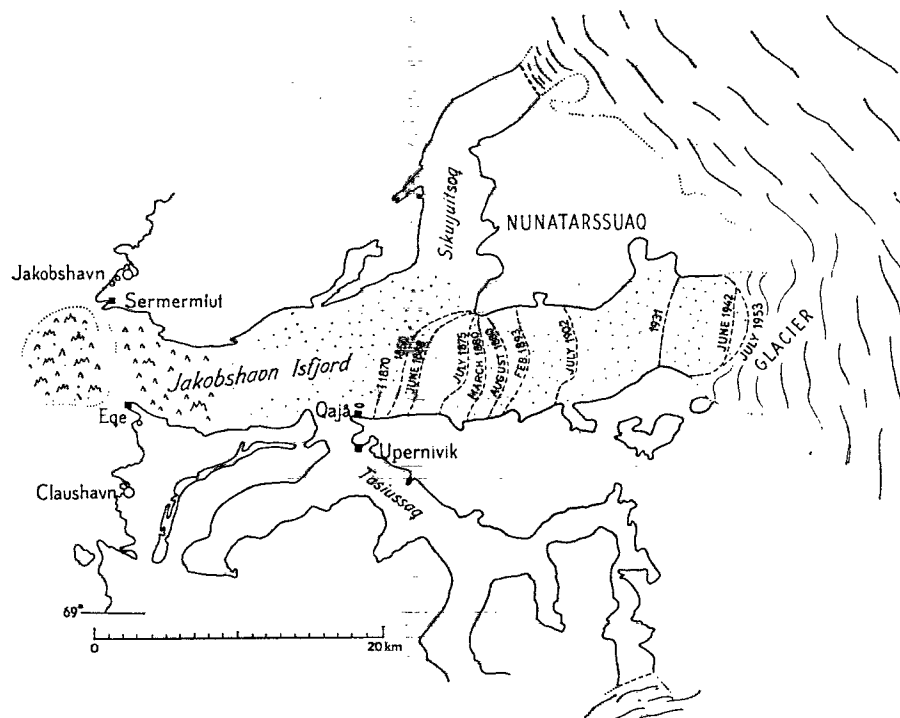
De ældste oldsagstyper fra Sermermiut. Nederst Sarqaq kulturen: Pilespidser (1-6), stikler (8-10), knivblade (11-13), skrabere (14-15). Øverst Dorset kulturen: Knivblade (1-3), skrabere (4, 8, 9, 13), mikroflækker (10-11), lampeskår (7).

I

II

Kort over Jakobshavn Isfjord. De gamle bopladser Sermermiut og Qaja er afsatte og bræ-randens stilling gennem de sidste 100 år er indtegnat (1931, 1942 og 1953 efter Geodætisk Institut).

inden om isfjeldene ved Disko Bugten til Sermermiut; men dalen lokker næppe de sidste grønlandske fangere bort fra selskabeligheden og husene nær butikken i det nærliggende Jakobshavn.

Men allerede før Sermermiut blev opgivet, havde den store isbræ forjaget beboerne fra en anden boplads, nemlig Qaja, der lå 17 km længere inde i fjorden. Dette afsides liggende sted havde Nationalmuseets arkæologer desværre ikke lejlighed til at undersøge i 1953, men i museet findes et stort antal oldsager derfra, indsamlet 1871 af Carl Fleischer, Claushavn, på foranledning af geologen Japetus Steenstrup. I disse år var „køkkenmøddingerne“ i Danmark genstand for megen opmærksomhed, og Steenstrup deltog med iver i diskussionen om deres dannelsesmåde og alder. Desuden havde han da gennemført sine banebrydende undersøgelser af danske tørvemoser og påvist, hvorledes lagene afspejlede de skiftende naturforhold siden istiden, f. eks. de forskellige skovtræers indvandring i takt med klimaændringerne. Steenstrup var nu interesseret i at få belyst sin danske fortid som stenalder-fangstmand gennem grønlandske oldsager, og han må have instru-

eret Fleischer grundigt; det ses af de breve med rapporter, som Fleischer sendte tilbage til Steenstrup sammen med oldsagerne. Ved Qajâ beskrives omhyggeligt tre „Kjokkenmøddinger“ eller aflejringer samt fundløse tørvelag. Og det er ganske interessant i dag at kunne konstatere (med vor nuværende forhåndsviden fra Sermermiut), at det netop var Sarqaaq-, Dorset- og Thule-kulturerne, som Fleischer havde sporet. Havde Steenstrup været mere direkte optaget af grønlændernes historie, ville han og Fleischer sikkert allerede da have løst de problemer, som vi arbejdede med i 1953.

De ville også have bemærket, at bræ-randen, der dengang stod ganske tæt inden for Qajâ, aldrig var nået helt frem til bopladsen, for møddingerne lå helt urørte ved fjordbredden, som de var efterladt af de skiftende beboere. Med andre ord havde bræen siden Qajâ's første bebyggelse aldrig været længere fremme end på Steenstrups egen tid. I dag kan vi, med vor viden om det lange tidsrum, der er forløbet, siden Sarqaaq-folket færdedes ved Qajâ, også udtrykke det således, at Jakobs-havn Isbræ på intet tidspunkt igennem mere end 3000 år er stødt længere frem end i midten af 1800-tallet.

Siden da er bræ-randen vejet tilbage, nogenlunde i takt med klimaforbedringen. På det ledsagende kort er aftegnet dens beliggenhed i forskellige år, og det er værd også at lægge mærke til stillingen i de seneste år (afsat efter Geodætisk Instituts flyvefotografier). Fra 1942 til 1953 har bræ-randen *ikke* trukket sig tilbage, blot et indhak midtpå er synligt.